

«ВОНИ ТЯМЛЯТЬСЯ НА ГРОМАДСЬКИХ СПРАВАХ, ХАЙ ЇХ І РОБЛЯТЬ...»

П. ЧУБИНСЬКИЙ ТА В. СИМИРЕНКО: ДЕЯКІ СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ

(до 175-річчя з дня народження П. Чубинського)

Епоха національно-культурного відродження XIX ст. пов'язана з новим поколінням українських діячів, які за своїм походженням були як вихідцями з козацької старшини, так представниками з «низького стану». Діяльність цієї нової генерації визначалась внутрішньополітичною ситуацією в Російській імперії: подальшим розвитком капіталістичних відносин, індустріалізацією в умовах ліквідації феодально-кріпосницької моделі економічного розвитку та лібералізацію суспільно-політичного життя періоду «Великих реформ» 1860—80-х рр., наростанням опозиційних рухів та суспільних настроїв, зокрема розгортанням народницького руху та активізацією польського й українського національно-визвольних рухів.

У процесі розвитку капіталізму в Україні, як зазначає український дослідник В. Сарбей, у складі української нації зростали питома вага і значення нової досить соціально неоднорідної суспільної верстви, яка перебирала на себе роль її провідника, — інтелігенції. Якщо її демократична частина виражала інтереси народних мас, виступала проти соціального і національного гніту, то інша її консервативна частина, значно чисельніша, слугувала обом імперіям: Російській та Австро-Угорській. Найбільша кількість української інтелігенції жила і працювала у великих містах. Прагнучи безпосередньо спілкуватись із простим народом, вона докладала багато зусиль для піднесення його освіти і пробудження його національної свідомості [12, с. 178].

Російська дослідниця І. Міхутіна зазначає, що здійснюючи адміністративно-політичну уніфікацію, російська влада не посягала на етнічну специфіку (специфічність) Малоросії, а тому суспільство виявляло живий інтерес до народної творчості краю, який розвивався на фоні популяризації в Європі національної проблематики, в основі якої була концепція німецького філософа Й. Гердера [10, с. 12—13].

Виділяючи особливості націотворчих процесів, дослідниця зазначає, що «відбувалося слов'янське відрод-

ження, зростання етнічно-національної свідомості. У освічених колах малоросів цей процес розвивався переважно на етнокультурному рівні та проявлявся підвищеною увагою до місцевої мови, народної творчості, художнім традиціям і т.д. З'являлися перші художні роботи на місцевій мові» [10, с. 13].

Політична ситуація в Російській імперії другої половини XIX ст. консолідувала провідних діячів української культури й науки в напівтаємне товариство — Київську Громаду, учасники якої об'єднались в ім'я утвердження української ідеї, культурного просвітництва українського народу. Одним із видатних представників цього об'єднання української інтелігенції був громадський діяч, етнограф та фольклорист Павло Чубинський, яскравий представник з плеяди видатних діячів українського національного відродження XIX ст. Його життя нерозривно було пов'язане з прагненням провідних діячів українського національного руху XIX ст. протистояти посиленню імперської політики русифікації та асиміляції українства.

Усередині цього напівтаємного товариства між учасниками започатковувалися (утворювалися, складалися, народжувалися) та розвивалися дружні взаємини, які нерідко тривали роками. Одним із прикладів товариської співпраці були взаємини між П. Чубинським та В. Симиренком, оскільки після повернення із заслання П. Чубинський приїздить до містечка Городище й влаштовується на підприємство В. Симиренка.

Незважаючи на дискримінаційні заходи царського уряду щодо українського слова, української культури другої половини XIX ст., у середовищі української інтелігенції не зникав інтерес до подальшого вивчення та популяризації історичного минулого. Полум'яний патріот України, П. Чубинський не полишився осторонь цього виклику часу [11, с. 97].

Дослідженню життя, громадсько-політичної та наукової діяльності П. Чубинського присвячено праці таких українських дослідників, як Г. Білоцерківська [1],

А. Зиль [2], І. Коляда [5-8], В. Милько [7-8], В. Леонтович [9], О. Остапенко [11], М. Чалий [13].

Ще у юнацькі роки, як вказує українська дослідниця О. Остапенко, П. Чубинський знайомиться з демократичними ідеями членів Кирило-Мефодіївського братства: М. Костомарова, В. Білозерського, Т. Шевченка, П. Куліша [11, с. 97]. Зокрема, під час навчання у Другій київській гімназії від свого вчителя латини І. Юскевича-Красовського П. Чубинський дізнається про діячів та діяльність Кирило-Мефодіївського братства. І. Юскевич-Красковський був людиною провідних поглядів, цікавився політичним життям та зустрічався в Києві з людьми, у колі яких зародилися ідеї Кирило-Мефодіївського братства, а також особисто був знайомий з Т. Шевченком. І. Юскевич-Красковський добре знав своїх учнів та їхнім захопленням творчістю Кобзаря, а відтак при нагоді розповідав їм про свої зустрічі, як з Т. Шевченком, так і «братчиками» [2, с. 46—47].

Ці розповіді викликали перше зацікавлення історією. П. Чубинський разом зі своїм товаришем Л. Білецьким ходив київськими вулицями, розглядаючи пам'ятки старовини та будинки, пов'язані з життям та діяльністю Т. Шевченка у Києві. Під час цих прогулянок містом молодий П. Чубинський виявив будинок Грушецьких, де зароджувалася ідея об'єднання слов'янства і де у орендованій М. Гулаком квартирі відбувалися зустрічі «братчиків» [2, с. 45—46].

На формування поглядів П. Чубинського вплинуло безпосереднє знайомство у студентські роки, коли він брав участь у діяльності Петербурзької української громади та співпрацював з редакцією журналу «Основа», з «першими величинами тогочасної української культури»: Т. Шевченком, П. Кулішем, М. Костомаровим, братами О. та М. Лазаревськими [2, с. 24].

Отже, доля подарувала Павлу Платоновичу можливість особистого знайомства з Великим Кобзарем, його однодумцями, а згодом — не тільки відвідати його батьківщину, а й безпосередньо співпрацювати з тими, хто знав і спілкувався з Т. Шевченком. Третя етнографічна експедиція П. Чубинського нерозривно пов'язана з ім'ям «Великого Хорса» (так називали В. Симиренка його друзі та однодумці), який не лише надав експедиції етнографічні матеріали, а й фінансову допомогу.

Улітку 1870 року П. Чубинський вирушає у третю етнографічну експедицію по Україні. Для залучення до роботи в експедиції якомога більшого числа учасників П. Чубинський сповіщав про свої поїздки в газетах, розміщуючи на їхніх шпальтах програми зі збору етнографічних, фольклорних, статистичних даних. Крім того, до роботи залучилися такі ентузіасти української справи, як: О. Кістяківський, М. Лисенко, В. Антонович, І. Новицький, М. Петров, О. Потєбня, М. Костомаров, В. Симиренко [11, с. 99].

Фінансове становище П. Чубинського після заслан-

ня було досить скрутним, а приймати матеріальну допомогу від своїх товаришів він відмовлявся. Очевидно, В. Симиренко, бажаючи допомогти Павлу Платоновичу, пропонує йому влаштуватися до себе на фірму, де той має систематизувати й підготувати «Щорічник з цукробурякової промисловості».

Після третьої експедиції по Україні, у серпні 1870 р., П. Чубинський на запрошення бухгалтера цукровиробничої фірми «Брати Яхненки й Симиренко» К. Михальчука їде до м. Городище Черкаського повіту, де влаштовується до адміністрації цієї фірми, з діяльністю якої він ознайомився ще під час третьої етнографічної експедиції, маючи завдання підготувати узагальнене статистичне дослідження про стан розвитку цукрової галузі [2, с. 268].

З В. Симиренком, власником фірми, П. Чубинський був знайомий особисто. Вони познайомились під час відвідин В. Симиренком у Києві О. Кістяківського, давнього товариша П. Чубинського. В. Симиренко, як і П. Чубинський, також був причетним до справ Старої Київської громади. Василь Федорович, як відмічає Г. Білоцерківська, даруючи значні кошти на розвиток української справи, ніколи не обтяжував громадівців зобов'язаннями, вказівками чи умовами щодо їх використання. Але, коли хто з громадівців мав власну ініціативу, не підтриману іншими, він без вагань та сумнівів виділяв додаткові кошти [1, с. 97]. Василь Симиренко говорив так про своє меценатство: «Вони тямляться на громадських справах, хай їх і роблять, а я тямлю заробляти гроші, то й мушу заробляти їх для України... А нащо б я силувався так заробляти, якби для України не були б потрібні гроші, я б стільки не працював» [1, с. 97].

Про свою адміністративну роботу на цукровиробничій фірмі «Брати Яхненки й Симиренко» у своєму листі до О. Кістяківського П. Чубинський писав: «З ранку до вечора я зайнятий». Спершу організував контору, потім обстежив усі установи, їхнє господарство й облік, зробивши в галузі обліку деякі скорочення. Потім запровадив звітність, дав кожній установі форми місячних відомостей, і взагалі, тут контролю не було, — я його створив і думаю, що постійний контроль збереже багато що й дасть засоби спрямувати дії наших установ. Безлад в усьому був великий не тому, що немає підходящих робітників, а тому, що не було кому спрямовувати. Василь Федорович (Симиренко) заклопотаний масою справ і неприємностей, а тому все йшло абияк. Тепер конторська справа вся лежить на мені. Василь Федорович працює на заводі. Крім того, що в нього наявні різні проекти на поліпшення виробництва, йому треба стежити за роботою заводу. Толстигін і тямущий, і працелюбний — не може розпорядитися й грубо поводить з людьми. Його треба притримувати за фалди. Я почав освоювати технологію цукрового виробництва, один курс уже пройшов, і, як запевняє Василь Федорович, через рік буду знати цю справу не гірше від директорів заводів. З Василем Федоровичем живемо душа в душу. Один без одного нічого не робимо серйозного. Підлеглі старанно працюють, тому що уваж-

но до них ставлося, так і тому, що контролерів і бухгалтерів запрошую на наради — це їм подобається й тому кожен старається що не-будь зробити. Узагалі бачу, що я тут потрібний. Робота мені подобається — одна біда: нема у мене дружини. Треба буде одружуватися... У листопаді я поїду у Петербург. І тоді побачимося і детально поговоримо. У нас був Бунге. Городище перевершило його сподівання. Цікаво було б знати його думку нині» [3].

Працюючи на фірмі «Брати Яхненків і Симиренко», у Городищі, П. Чубинський потрапляє до кола друзів Т. Шевченка. Так, брати Василь і Платон Симиренки свого часу відгукнулися на прохання Т. Шевченка й 1860 р. надіслали поетові 1100 карбованців на видання «Кобзаря» [2, с. 271].

П. Чубинський також знайомиться з службовцем заводу фірми та зятем Ф. Симиренка — О Хропалем, що був особисто знайомий із Т. Шевченком ще до його заслання [13]. В особі О. Хропаля Павло Платонович знайшов культурну, освічену й духовно багату людину, яка не обмежувалася службовими обов'язками на цукроварні. О. Хропаль був старшим за Павла Платоновича й добре знав місцеву історію й захоплював своїми розповідями оточуючих. Обидва захоплювалися розмовами про минуле України, її героїчні й трагічні сторінки, збагачуючи один одного знаннями про утиски українців поляками, турками, татарами; вели жваві дискусії про Хмельницького, Наливайка, Трясила, Гонту й Залізняка [2, с. 271].

О. Хропаль допомагав П. Чубинському збирати потрібну інформацію для видання «Щорічника з цукробурякової промисловості», який починають видавати за фінансової підтримки В. Симиренка [1, с. 97].

Відома освітня діячка Г. Берло, яка була близькою знайома з П. Чубинським, про Городищенський період в житті науковця-етнографа згадувала: «Щоб згуртувати й похвалити інертне суспільство, Чубинський у Городищі, як колись у Борисполі, улаштував вечірки, бали з музикою, вистави, в яких сам брав участь» [2, с. 254]. На одному з таких вечорів Павло Платонович знайомиться зі своєю майбутньою дружиною — Катериною Іванівною Порозовою, сестрою дружини інженера-технолога городищенської цукроварні М. Толпигіна. У 1871 р. П. Чубинський та К. Порозова одружуються, й невдовзі в них з'являється первісток — син Михайло [Зиль. А. с. 268]. У листі до О. Кістяківського від 16 лютого 1872 року П. Чубинський пише: «Ти уже знаєш, що у мене є синок Михайло, дружина його сама годує. На жаль, вона сама зовсім нездужає. Учора хотів поїхати. Але мені зробили ведмежу послугу, дають обід генерал-губернатору і мене просили сказати за обідом слово» [4].

Але нова посада вимагала від П. Чубинського частих від'їздів у справах цукроварень фірми, які знаходилися у Шполі, Чигирині; окрім поїздок, він укладав договори, контракти, оформляв різні документи та папери, робив розрахунки [2, с. 256].

П. Чубинський (за прикладом підприємницької

діяльності та порадою В. Симиренка) і сам вирішує організувати власне цукрове виробництво. Нова справа цукроваріння настільки захопила П. Чубинського, що він став співзасновником приватного товариства «Діяч», залучивши усіх своїх рідних та знайомих до його організації [2, с. 269]. У своєму листі до О. Кістяківського П. Чубинський розповідав: «Я почав освоювати технологію цукрового виробництва, один курс уже пройшов, і, як запевняє Василь Федорович, через рік буду знати цю справу не гірше від директорів заводів» [2, с. 255].

У перший рік прибутки адміністрації цукроварні були невеликими, тому Павло Платонович шукав додаткових заробітків. У листі до Я. Полонського від 19 жовтня 1874 р. він просить допомогти йому з влаштуванням на хорошу роботу: «Нині, як Вам відомо, слугую в приватній фірмі директором-розпорядником товариства «Діяч», яке має цукровий завод в с. Дорожні, інспектором Київського товариства взаємного страхування цукрових і рафінадних заводів та агентом правління Дніпровського пароплавства. Але дві перші справи нові, і тому зарплата маленька, а сім'я велика. Ви знаєте, що я можу трудитися, а тому сміливо можете рекомендувати мене або начальником бюро, якщо таке буде в Києві, або ревізором чи агентом по відчуженню землі» [2, с. 269].

Через 10 днів Павло Платонович надсилає іншого листа Я. Полонському: «Доля моя така, що вічно доводиться мандрувати й водночас займатися кількома справами, вибираючи по грошах, щоб мати шматок хліба. Цей рік для мене особливо тяжкий. На заводі, де я керую й який тільки рік тому влаштований, неврожай буряків. Отже, нічого не зароблю. Господарство, яке я завів, теж перший рік принесло збитки внаслідок посухи. Ось дві обставини, які підрубали моє матеріальне становище. Мої дві інші посади по страхуванню та пароплавству дають мені дуже мало» [2, с. 269—270].

Городищенський період життя та діяльності Павла Платоновича пов'язаний зі знайомством з тими, хто стали його вірними і щирими друзями, які підтримували його морально та матеріально протягом всього подальшого життя. Так, тяжкохворому П. Чубинському матеріально і фінансово допомагав В. Симиренко, доручивши 15 серпня 1884 р. своєму повіреному догляд за хворим: «Скільки потрібно грошей для Чубинського, можете взяти з мого рахунку, а якби чогось не вистачило, тоді я доповню за вашою вимогою» [1, с. 97].

Отже, Городищенський період хоч і був для П. Чубинського плідним з огляду на його наукову діяльність, та все ж йому не вдалося знайти високооплачувану роботу, яка б забезпечила гідний статок для його родини. Мешкаючи у Городищі, у справах цукровиробничої фірми «Брати Яхненки й Симиренко» він змушений був подорожувати містами і містечками Наддніпрянської України, неодноразово приїждати до м. Києва для укладання контрактів, використовуючи ці нагоди і для участі в діяльності Південно-Західного Імператорського Відділу Географічного

товариства, поєднуючи службові обов'язки, громадську діяльність та етнографічні наукові дослідження.

Посилання

1. Білоцерківська Г. Василь Симиренко — меценат українського книгодання / Г. Білоцерківська / наукова конференція «Українська писемність та мова у манускриптах і друкарстві», 2010 р. <http://vuam.org.ua/>
2. Зиль А. Народознавець. Павло Чубинський та його доба / К. 2009.
3. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. Вернадського НАН України. — III, 69977.
4. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. Вернадського НАН України. — III, 69979.
5. Коляда І. А. Науково-культурницька та громадська діяльність П. П. Чубинського (за матеріалами спогадів сучасників) / І. А. Коляда // Краєзнавство. Науковий журнал. — № 1 (78). — К., 2012. — С. 66-73.
6. Коляда І. А. Науково-культурницька та громадська діяльність Павла Чубинського (Закінчення) / Ігор Коляда // Історія в сучасній школі. Науково-методичний журнал. — К., 2013. — № 2 (№ 138) лютий. — С. 37-40.

7. Коляда І., Милько В. П. Чубинський: штрихи до історичного портрету (до 135-річчя заснування Південно-Західного Відділу Імператорського Російського Географічного Товариства) / І. Коляда, В. Милько // Історія в школі. — 2008. — № 4. — С. 12-18.

8. Коляда І., Милько В. «Перші бруньки національної свідомості» (до 135-річчя від дня заснування Південно-Західного Відділу Імператорського Російського географічного товариства) / І. Коляда, В. Милько // Історія в школах України. — 2009. — № 4. — С. 38-44.

9. Леонтович В. Родина Симиренків. Василь Федорович Симиренко // Київська старина. — 1994. — № 4. — С. 21.

10. Михутина І. Український вопрос в России (конец XIX — начало XX века), М. 2003, 289 с.

11. Остапенко О. Наукова спадщина Павла Чубинського: вивчення і збереження, — етнічна історія народів Європи, №4, 2000 р., С. 97.

12. Сарбей В. Національне відродження України. — К., 1999. — с. 178

13. Чалий М. Відвідані Т. Шевченком цукрового заводу Яхненка і Симиренка <http://litopys.org.ua/shevchenko/spog68.htm>.

Олександр МАШКІН, канд. іст. наук (м. Київ)

П.А.СТОЛИПІН ТА УКРАЇНА: РЕФОРМИ ЦІНОЮ ВЛАСНОГО ЖИТТЯ...

Регіональні опоненти

Практичні дії Голови уряду спричинювали критику й, так би мовити, — провінційного рівня. Зокрема, правий депутат Держдуми, волинянин Микитюк відкрито заявляв про недолугість Указу від 9 листопада 1906 р., який служить задоволенню майнових потреб виключно заможних верств селах [83]. Свою незгоду «з ліберальними методами проведення аграрних перетворень, що ініціювалися здебільшого лівою частиною думських фракцій», висловив 1 грудня 1908 р. обранець від Катеринославщини, консервативно налаштований селянин В.О.Образцов [84]. Проти руйнації «миру» рішуче виступав інший чорносотенний делегат, один з ідеологів право-консервативної справи, поміщик Подільської губ. Балаклеєв, який стверджував, що цей, здійснюваний поспіхом захід не має нічого спільного з декларованою урядом турботою про покращення економічного становища місцевого селянства [85]. Відкидали будь-які державотворчі ідеї Петра Аркадійовича й представники відверто реакційних кіл тодішньої Одеси. «Угнетает меня, — писав у 1910 р. з цього приводу їх «рупор», градоначальник «Південної Пальміри» Толмачев (див. вище. — **О.М.**) мьсль о полном развале правых. Столыпин достиг своего, плоды его политики мы пожинаем теперь; все ополчились друг на друга...» [86]. Особливу ж лють монархістів завжди викликали століпінські перетворення в суспільному житті Правобережної України, які вони називали не інакше, як відходом від імперських принципів управління окраї-

ними територіями.

Маємо окремі факти й критики реформ Столипіна «знизу». Так, за даними 1906—1907 рр., жителі майже всіх волостей Черкаського пов. Київської губ. рішуче бойкотували вибори до місцевих землевпорядчих комісій, вважаючи їх для себе непотрібними й навіть шкідливими [87]. Окремі українські аграрії були незадоволені тими засадами, на яких здійснювалися самі аграрні перетворення. «З повагою просимо, — читаємо у відповідній телеграмі жителів с.Собковки Уманського пов. тієї ж таки Київщини, звідкіль на 1 січня 1911 р. до Санк-Петербургу надійшло загалом 67 скарг про передачу колишніх общинних земель в руки багатіїв та заїжджих осіб, — Державну раду і всіх панів міністрів не затверджувати законопроект про землеустрій, прийнятий Державною думою. Закон від 9 листопада погубить селянське землеволодіння. Селяни це бачать, відчувають, заявляють начальству, але воно не слухає, силою примушує підписувати угодовські договори; тих, хто не хоче, кидають за ґрати і тримають, поки вони не згодяться підписати. Тих, хто відмовляється, ув'язнюють і етапом висилають з губернії на 3 роки... Сльози, горе в кожному селі. Відчуваемо, відруби не збережуться, їх розпродадуть, хто з п'яна, хто з бідності, більшість у зв'язку з сімейними сварками. Скуповуватимуть селянську землю сільські кулаки і різноплемінні чужинці, залишаться селянство безземельним і безробітним, а це не приведе до добра. Рятуйте землеробів і разом з ними прафославну Русь, поки що не пізно» [88]. Безпосередні виробники Волинської губ. висловлювали також своє незадоволення тим, що рефор-